

LITTERATUR

KORT OM BÖCKER

Det är troligt att marknaden just nu är mättad med skildringar från det andra världskrigets ohyggliga grymheter och att människorna inte längre uthärda att via böcker leva sig tillbaka till denna tid. Å andra sidan vore det orimligt att tänka sig, att människorna skulle kunna undfly verkligheten. De ha i humanitetens namn skyldighet att bilda sig en säker mening i den ideologistrid mellan öst och väst, som med oförminskad våldsamhet alltjämt rasar, liksom de måste ta ställning för eller emot nazistisk eller fascistisk terror. *Albert Kalmes* bok »Sovjets blodsdåd i Baltikum i dokumentarisk belysning» (Natur och Kultur) har verkligen ett angeläget ärende till den svenska allmänheten, särskilt så länge den baltiska flyktingsfrågan har aktualitet och vår kommunistiska press tävlar med Sovjets propagandaorgan i att fördölja den historiska verkligheten och försköna det nuvarande läget i de tre av Sovjet våldförda baltiska republikerna. Den har en uppgift att fylla inte minst bland alla dem som åtminstone länge vägrade att sätta tro till de baltiska flyktingarnas skildringar av egna och ländernas kusliga upplevelser. Mycket av vad som återges i verket har visserligen förut offentliggjorts — bl. a. i denna tidskrift — men sammanställningen har varit behövlig. Endast den kommunistiskt förbländade kan undgå att förskräckas när han tar del av de många vittnesmålen fällande bevisning.

E. H.

Under psevdonymen *W. Marton* döljer sig en lettisk flykting, som varit ögonvittne till de omstörtningar, vilka lade den unga utvecklingskraftiga lettiska republiken under två våldsregimers förtryck och hela dess fredliga uppbyggnadsarbete i ruiner. Vad han upplevt, och i sin bok »*Början och slutet*» beskrivit, är en skakande historisk tragedi och samtidigt ett händelsekomplex, som sedan gång på gång, med nödiga variationer, upprepats i den ena östeuropeiska staten efter den andra och därmed blivit ett alltmer närgånget hot mot allt vad västerländsk odling och västerländskt väsen heter.

Till skillnad från den mest bekanta boken i denna genre, Kravtjenkos »*Jag valde friheten*», har signaturen Marton valt att meddela sina erfarenheter i romanens form. Visserligen bärs Martons roman upp av den breda miljöskildringen och de stora händelsesvepen, men han har velat öka spänningen och intresset genom att koncentrera händelseförvecklingen till några enstaka livsöden och i första hand till en romanhjältes upplevelser. Därmed har han tagit på sig det ansvar, som varje diktare måste underkasta sig, nämligen att ge individuellt liv, psykologisk trovärdighet, inre gestaltning åt sina figurer. Det har han inte lyckats särskilt bra med.

Sedan detta är sagt, kan man med så mycket större tillfredsstäl-

lelse vända sig till bokens uppenbara förtjänster. Marton har lagt sig vinn om att i skildringen få med hela det gamla lettiska samhället: borgarna, ämbetsmännen, krigsmakten, bönderna, fabriksarbetarna. Han skönmålar inte republiken, även om han måste se tillbaka till tillståndet före 1939 som något av ett förlorat paradiset. Han påpekar, att ett delvis berättigat missnöje existerade och att demokratin inte hade kommit till mognad. Men man får av hans skildring ett övertygande intryck av driftighet och arbetsglädje, av livskraft och tillförsikt, av den lustkänsla, som fyllde letterna, när de vunnit sitt lands frihet efter så många sekler av beroende. Berättelsen om hur åskmolnen drog ihop sig och urladdningen skedde, är gjord med säker iakttagelse och stor intensitet. Särskilt lägger man märke till Martons förmåga att klargöra den gradvis skeende förändringen, från de ryska truppernas till synes mycket fredliga och korrekta inmarsch till den börjande infiltreringen, det gradvisa maktövertagandet och den slutliga obegränsade terrorn.

Marton ger så en överblick över de olika samhällsskiktens tillstånd i detta nya Lettland. Arbetarna, som nått fram till proletariats drömda diktatur och inte längre behöver tjäna kapitalismen, belönas med ökad arbetstid och strejklöshet — för femårsplanens skull. Till en början ökas visserligen lönerna, men omedelbart därefter följer en valutasänkning, som gör löneökningen illusorisk. Man får vidare en skildring av tävlingshetsen i fabriken och den allmänna skräcken för de obligatoriska anklagelserna för sabotage, så snart arbetarna inte orkar med i den uppjagade takten. Bönderna söker de nya maktägarna till en början vinna på sin sida genom att ge dem lotter från de styckade storgodsens, men det dröjer inte länge, förrän kollektiviseringen genomförs och en ny livegenskap, fast med ett finare namn, blir deras öde. Borgarna har den mest hopplösa ställningen. De har ingen plats i det nya samhället. Den fullständiga rättslösheten gör, att vilket öde som helst kan drabba vem som helst av dem. Häktingarna tar fart och den hemliga polisen sätts i verksamhet. Martons skildring av den ryska tortyrens utstuderade metoder och av det liv, som levas i fängelsehållorna, lämnar ingenting övrigt i fråga om hemskhet, men sanningsenligheten bekräftas av andra skildringar. Barbariet når sin höjdpunkt vid tiden för det tyska krigets utbrott. När nazisterna övergår gränsen och närmar sig Riga, börjar husundersökningar, deportationer och folkförflyttning. Godstågen fullastade med instuvade, på måfå infångade letter av alla stånd och åldrar försvinner in mot Ryssland, samtidigt som tyskarna, vilka snart skall bli det olyckliga landets nya, lika fruktansvärda herrar, bryter fram mot de vikande ryska trupperna. Landet står i lågor, när romanhandlingen slutar.

Från kompositionens synpunkt och som roman har »Början och slutet» sina uppenbara svagheter men som vittnesbörd om hur det gick till, när Lettland bolsjeviserades, har den så mycket större intresse. Denna skildring av ett ögonvittne kan sättas vid sidan av de andra dokument som så enhälligt vittnar om den fara, som nu är den mest hotande av alla.

Elof Ehnmark.

Två finländska arbeten av historiskt intresse förtjäna i hög grad att tilldra sig den rikssvenska allmänhetens uppmärksamhet.

Senator *Leo Ehrnrooth* har i memoarverket »Från ett skiftesriktt liv» lämnat ett för denna genre sällsynt gediget bidrag till Finlands nyaste historia. När man läser denna välkomponerade krönika har man rätt att beklaga att svenska politiker så sällan producera sig som memoarförfattare. Även om Louis De Geer d. ä. hade en centralare ställning i svensk politik än Ehrnrooth haft eller i sin blygsamhet gjort anspråk på får man nästan gå tillbaka till hans berömda »Minnen» för att finna en motsvarighet på rikssvensk sida. Ehrnrooth har haft förmånen att alltifrån unga år och på de mest skiftande fält aktivt få verka för sitt land i dess stora brytnings-tider. Han var både under och efter det förra världskriget liksom under det andra medlem av senaten eller — som den efter frigörelsen konventionellt kallas — av regeringen, och sin första riksdagsfullmakt fick han redan i den nya enkammarriksdagen omedelbart efter 1906 års demokratisering. Han stannar dock i detta verk vid de första åren efter frigörelsen. Och han har i vitt skilda uppdrag deltagit i det internationella arbetet, bl. a. som medlem av Saarregeringen åren före folkomröstningen; bokens slutkapitel innehåller också en belysande och fängslande skildring av denna tid och dess erfarenheter. Ehrnrooth har dessutom visat klokheten att uppteckna sina minnen medan han alltjämt är vid fullaste andliga vigör. Han är ännu objektivare än den i vissa frågor personligt starkt engagerade Louis De Geer var, och denna försynthet gentemot medmänniskor och meningsmotståndare ger denna återblick på livet många gånger en betagande charm. Av särskilt intresse är avsnittet om förhandlingarna i Petersburg 1917 mellan den finska delegation, som han själv tillhörde, och Kerenskiregeringen. Eljest har förf. begränsat sig till att skildra egna upplevelser och avstått från politiska analyser av händelseförloppet. Säkerligen har en rikssvensk publik därför mer att lära av denna memoar än den finländska.

Lolo Krusins-Ahrenberg, nyutnämnd professor vid svenska handels-högskolan i Helsingfors, har publicerat ett digert arbete om »Kung amördaren C. F. Ehrensvärd». Verket är vida mer än en biografi. Dess huvudsyfte är att ge den idépolitiska bakgrunden till Gustaf III:s mord, liksom att följa ej blott Ehrensvärd utan även övriga landsflyktiga kungamördare uti deras politiska sökande under exilen. Bokens titel har blivit alltför trångt inskränkande i förhållande till bokens faktiska innehåll. När förf. tagit upp detta ämne från 1700-talets slut har hon följt sin lärofader och företrädare professor Bruno Lesach och dennes Anjalaforskningar tätt i spåren. Måhända ibland onödigt mångordig men med en högst respektingivande lärdom och vidsynthet har hon satt in oppositionens idéer i deras stora tidssammanhang och därigenom tecknat nya perspektiv på 1792 års stora händelser. Den avsky, som våldsmetoderna väckte, dämde hastigt upp de frihetsidéer, som enligt vad förf. uppvisar hade en vidare utbredning och starkare förankring än man nog förut velat tro. Och samtidigt har förf. med ledning av domstolsprotokollen säkrare än

förr klarlagt de olika agerande sammansvurnas motiv och delaktighet i komplotten eller rättare sagt komplotterna; det är dock möjligt att förf. av månhet om rättvisa mot Ehrensvärd bedömt dennes delaktighetsgrad såsom varande alltför liten. I den fylliga redogörelsen för Ehrensvärds—Gyllenbourgs öden i landsflykten fästa sig många kanske helst vid dennes förhållande till P. A. Heibergs hustru Thomasine. Betydelsefullast är dock förf:s minutiöst noggranna undersökning av Ehrensvärds märkliga bidrag till den idépolitiska utformningen av Eidsvoldsförfattningen 1814.

E. H.

En dansk f. d. spårvägschef i Siam, *Edmund Grut*, tjänstgjorde under kriget i speciell västmaktsmission i Kina, och sina på direkta studier grundade uppfattningar om utvecklingen i Fjärran Östern har han sammanfattat i en ovanligt intresseväckande bok, *Kina i stöbesleen*, (Gyldendals). Med stor journalistisk talang, klart, rakt på sak, med mycken insidekunskap och som det synes starkt sakligt underbyggt reder han upp den inre och yttre kinesiska politikens trassliga härvor. Mest intressera hans omdömen om Chiang-kai-chek (både herrns och fruns) regim, liksom om den speciella form av kommunism, som odlas i Kina och som alltjämt är en oberäknelig makt ej blott i några provinser. Enligt Grut hade Chiang-kai-cheks regim trots alla konstitutionella nyskapelser åtminstone så länge kriget pågick i ytterst ringa mån lyckats eller ens velat realisera Sunyat-sens demokratiska program. Han vill närmast rubricera regimen som reaktionär, vilken trots alla rådsformationer saknar rätt att hänföras till folkstyrelserna och har sin starkaste förankring i godsägar- och korruptiva industrikretsar. Den kinesiska kommunismen däremot framstår i författarens ögon som en folkligare rörelse än Kuomintang utan att därför — åtminstone på detta övergångsstadium — imitera den ryska; framför allt har kommunisterna avstått från idén om statsjordbruk eller jordbrukskooperativer och i stället delvis reprivatiserat jorden till bönderna. Och Grut hävdar, att kineserna i kampen mot japanerna gjorde de bäst organiserade och mest tappra insatserna.

Gruts meningar om Chiang-kai-chek och kommunisterna sammanfalla i huvudsak med vad en annan stor kännare av Kina, *Carl Taube*, utvecklade i föl i en uppsats i *Svensk Tidskrift* och i år i en mycket instruktiv skrift, *Kina i världspolitiken*, utgiven av Utrikespolitiska institutet.

E. H.